

Проф. др Драган Тодоровић

Продекан за финансије

Департаман за социологију | Филозофски факултет у Нишу

Од мултикултурализма до интеркултурализма

У етнички, конфесионално и религијски хетерогеним друштвима посебно је значајно питање толеранције. Толеранција је темељна претпоставка цивилног друштва. Она никако не значи бити само трпељив према другом и другачијем (раси, етносу, религији, конфесији...). Погрешно је толеранцију поимати као трпљење нечега, јер трпи се оно што се мора. Самосавлађивање и брига за другог у њеној је основи. Толеранција се и испољава у нашем односу спрам онога што нам није блиско, у спремности да се у сучељавању различитих аргумената изнађе компромисно решење, али и испоштује договорено. Наравно, постоје и границе толеранције, када се нетолеранција исказује према ономе што омета спровођење толеранције – национализам, фашизам, расизам итд.

Толерантно одношење према “другом” и “другачијем” подразумева и *дијалог* са “онима покрај нас”. На самом почетку новог миленијума најзначајније вредности постају *плуралност*, која поштује интегритет разних традиција, и *дијалогски приступ* према другим народима, религијама и конфесијама. Дијалог је пут ка хармонији, процес унутар кога се непрестано смењују улоге “учитеља” и “ученика”, спремност да се “даје”, али и да се “прима”. Дијалог упућује на прожимање култура, на узајамно примање и давање – “дар и уздарје”, што је далеко виши ниво од пуке толеранције. Дакле, толеранција је предлог за дијалог – без подлоге коју она подастире, нема ни прожимања култура. Но, иако природни, дијалог није и обавезни наставак толеранције; могућа је толеранција без дијалога и без жеље да се други изнутра боље упозна. Тако ступамо на терен теоријских расправа о суштини *мултикултурализма* и *интеркултурализма*.

Мултикултурализам има своју “домовину” и своје корене – реална мултикултурна друштва у европском културном простору. Термин *мултикултурализам* први је употребио канадски премијер Пјер Тридо (Trudeau) у једном говору из 1971. године. Друштвено-научне дисциплине и филозофија озбиљно су се упустиле у његово разматрање тек осамдесетих година и, нарочито, током последње деценије двадесетог века. Историјска претходница мултикултурализма био је *културни плурализам*, којим је означаван толерантан однос између националних култура, без уважавања односа између култура на субнационалном нивоу. *Мултикултурализам* се дефинише као “идеја или идеал о складном суживоту различитих етничких и културних група у оквиру плуралистичког друштва” (Stojković 2004:147).

У почетку је мултикултурализам, најчешће, препознаван као саставница традиционалног политичког оквира јавног живота у САД-у. Специфичан сплет историјских околности – присуство аутохтоних народа, увоз робова из западне Африке, различите религијске групе међу првим насељеницима, англосаксонско порекло економске и политичке елите и улога имиграције у насељавању земље – изродио је идеју о *melting pot*-у (лонцу за претапање), заједничком именитељу за сажимање разноликог етничког искуства америчког континента. Али, пригушено шездесетих и седамдесетих година, а све гласније последње две деценије истеклог века, испостављани су захтеви за очувањем сопственог идентитета од стране етничких група, за које се веровало да су давно “истопљене”. Тиме су отворене дискусије о монолитности “америчког сна” и суштинском неразумевању између монокултурне беле већине, несклоне промени и мултикултурних

етничких мањина, жељних измене сопственог, мање-више незавидног положаја. Мултикултурализам је напустио оквири саме Америке и вратио на европско тле расправе о начинима уређења плуралистичких идентитарних односа.

Ако мултикултурализам схватимо само као коегзистенцију различитих култура, онда су међу њима могуће тензије и сукоби, тј. између народа као њихових носилаца. Данашње мултикултурне заједнице најчешће се исцрпљују у простој коегзистенцији различитости, без *интеркултурне комуникације* или, како је описује З. Голубовић (1999), континуиране културне интеракције, путем које долази до дифузије културних елемената и стилова између различитих колективних и индивидуалних идентитета. Различитости су у мултикултурализму више коегзистирале него што су се реално међусобно прожимале. Дакле, разматрајући могућности иновирања обима и садржаја мултикултурализма ми чинимо пропуст, јер се он даље од оног што јесте – културни модел који уважава различитости и пружа им могућност да у миру уживају и развијају сопствени културни идентитет – не може проширити. Може се једино заменити *интеркултурализмом*. Или, како то описује Ј. Кардос (Cardos) (1998:9), подржавајући развијање заједница у којима би мањинске групе ступале у додир са доминантним културама кроз равноправну интеракцију: “*Мултикултурно друштво* би требало имати карактеристике друштва у коме различите етничке групе живе заједно, али без интеракције. У њему се мањинске групе пасивно толеришу, али нису прихваћене од већинске групе. *Интеркултурално друштво* би требало дефинисати као друштво где различите групе живе заједно, размењују животна искуства, поштујући међусобно различите стилове живота и вредности.” А Т. Инђић (1995:245) дописује: “Познавање и разумевање других култура и успостављање позитивних односа размене и узајамног обогаћивања међу различитим културним компонентама у оквиру једне заједнице (државе или заједнице више држава, или читавог света) јесте суштина *интеркултурализма*.”

Зато би коректна полазна дефиниција интеркултурализма била да је интеркултурализам *критика и алтернатива мултикултурализма*. Могуће је да припадници различитих култура живе *једни поред других*, и то је најбитнија одлика мултикултурних друштава. Интеркултурно друштво означава друштво у коме живимо и стварамо не *једни поред других*, већ *једни са другима* и *једни за друге*. У средишту интеркултуралних захтева налази се *вредновање различитости*. Искуство различитости и сусрет са другим омогућују појединцу да развија сопствени идентитет упоређујући га са другим моделима идентитета и доводећи га до самоспознаје да *приближавање другом не значи удаљавање од себе*. Интеркултурализам обухвата *јединственост у различитостима*, избалансирану и квалитетну заступљеност свих етничких чинилаца у једном друштву.

Бранимир Стојковић (1997:194) придружује се мишљењу теоретичара интеркултурализма о томе да је *заједница искуства* оно што представља основу за успостављање успешне комуникације између различитих група: “Што је заједничко искуство веће у односу на укупно искуство сваког од учесника у комуникацији, то је она лакша и ближа је унутаркултурној комуникацији и обратно – мање заједничког искуства значи мању могућност успешне и непосредне комуникације и ситуацију чини међукултурном.”

Са теоријских висина посматрано, *интеркултурно друштво*, у својој идеално-типској варијанти, јесте један позитивно-утопијски пројекат. Реал-социолошка објективност не губи из вида да је дугачак и мукотрпан пут између толерантне коегзистенције различитих колективитета и њихових култура, макар и као паралелних културних универзума, и њиховог динамичног и садржајног узајамног односа. Она, према томе, налаже људској заједници да се тако лако не задовољава толерантном “коегзистенцијом у разликама”, већ да непрестано тежи вишесмерној интеракцији култура иних колективитета који конструишу једно мултиетничко друштво.

Балкан се одувек налазио на раскрсници магистралних светских путева, на којима се прожимају и обликују идеје, обичаји, културе, традиције и религије хеленског света и Римске империје, Византије, Отоманског царства, православног Истока, модерног Запада итд. У глобални планетарни културни модел балкански културни простор треба да се укључи управо истицањем своје разноликости и богатства. У процесу саобраћавања својих друштвених система европском устројству и европским демократским нормама и вредностима, пред балканским народима једино је дијалог исправно средство међусобне комуникације. *Ерго, балканска друштва јесу већ одавно мултикултурална, али још увек далеко од идеала интеркултуралних заједница.* Спорадични покушаји успостављања различних односа заједништва и сарадње у прошлости, али и оовремено инсистирање на укључивању Балкана у евроинтеграционе токове, одувек су били оптерећени страхом културних субјеката од губитка особеног културног сензибилитета и “духовне стандардизације” (А. Солжењицин). Затварање у “атаре” културне самосвојности радије је бирано од обogaћивања културног језгра наднационалним димензијама. Стога је балкански мозаик још увек недовршено дело. Тек преплитањем разнородних садржаја добиће на пуноћи балкански регионални културни комплекс, а различитости престати да буду узроци нових раскола. Очувању балканског културног идентитета посебно би допринела изградња *регионалне балканске културне политике.*

Сходно изреченом, савременом балканском друштву предстоји *прерастање из мултикултурног у интеркултурно, односно ширење и усвајање идеје и праксе интеркултурализма у вишекултурној заједници.* Прецизније речено, развијање концепта културне и образовне политике који ће унапређивати поштовање културног диверзитета и водити стварању друштва у којем се различите културе прожимају. Коначно, зашто описани модел преплитања домаћих културних традиција земље Балкана не би “извезле” Западу, баш као одговор на беспoштeдно и некритичко “обасипање” западном демократијом којем су изложене?

Цитирана литература

- Golubović, Z. 1999. *Ja i drugi (Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta)*. Beograd: Republika.
- Indić, T. 1995. „Interkulturalizam, nacija i religija“. U *Interkulturalnost u multietničkim društvima*, uredio B. Jakšić, 245–63. Beograd: Forum za etničke odnose.
- Cardos, I. 1998. „Multikulturno obrazovanje prema interkulturnom obrazovanju“. U *Obrazovanje Roma – stanje i perspektive*, 9–10. Beograd: Društvo za unapređivanje romskih naselja i Komisija za proučavanje života i običaja Roma SANU.
- Stojković, B. 1997. „Granice, manjine i stranci u interkulturnom prostoru Balkana“. U *Granice – izazov interkulturalnosti*, uredio B. Jakšić, 189–200. Beograd: Forum za etničke odnose.
- Stojković, B. 2004. „Multikulturalizam, Balkan i planetarna kultura“. U *Multikulturalizam*, 147–59. Beograd: Clio.